

ba esett, a háború után Nyugat-Európában, később Amerikában élt, ahol csak az 1990-es években keresték meg, hogy lejegyezzék visszaemlékezéseit.

Sztálin halála után nővére kérvényezte Harmsz rehabilitálását, amit 1960-ban jelentettek be. Harmsznak életében összesen két nem gyerekeknek szóló verse jelent meg. 1965-ben néhány „humorosnak” titulált műve ugyan megjelenhetett, de írásait többnyire szamizdatban terjesztették. Amerikai kiadására 1974-ben került sor, míg Brémában négy jelent meg a kilencre tervezett *összes műveinek* köteteiből (1978–1988). Oroszországban 1988-ban kezdődött el műveinek kiadási hulláma, amely lényegében máig tart. Legtöbb műve 1990 után került elő Pétervárott maradt hagyatékából, amelyet felesége Jakov Druszkinnal csomagolt össze. A művek javarészt kéziratban maradtak fenn, mert kiadásuk olyan reménytelennek látszott, hogy nem volt értelme legépelni sem. Az archívumot Druszkín őrizte meg és adta állami tulajdonba.

Harmsz nagy hatással van az orosz posztmodern irodalmára is.

• • •

Julian Barnes

ÚJJÁSZÜLETÉS

Vallasek Júlia fordítása

1. Pétervár

Régi munkája volt, még Franciaországban írta 1849-ben, a cenzor rögtön be is tiltotta, csak 1855-ben adhatta ki. Tizenhét évvel később került színpadra, öt siralmas estén keresztül játszották Moszkvában. Most, harminc évvel a darab születése után táviratozott a hölgy, és engedélyt kért, hogy rövidített formában színpadra állítsa. Beleegyezett, noha finoman megjegyezte, hogy ifjúkori szerzeménye nem annyira színpadra, mint inkább nyomtatásra készült. Azt is hozzátette, darabja méltatlan a hölgy nagy tehetségéhez. Ez csak a szokásos udvariasság volt: sosem látta játszani.

Ez a darab is a szerelemről szól, mint életművének nagy része. És ahogy az életben, úgy az írásaiban sem ment a szerelem. Lehet, hogy a szerelem gyöngéddé tesz, legyezi a hiúságot, és tisztítja a bőrt, de nem vezet boldogsághoz, az érzelmek vagy szándékok közt mindig ott feszül az egyenlőtlenség. Ilyen a szerelem természete. Olyan értelem-ben persze hatott, hogy élete legmélyebb érzelmeit keltette fel benne, frissé tette, mint a tavaszi hársvirág, és összetörte, mint árulót a kerék. Jól nevelt félszegségét relatív merészségre változtatta, noha meglehetősen elméletinek, cselekvésre tragikomikusan kép-telennek bizonyult ez a merészség. Megtanította arra, mit jelent a visszanyelt remény-kezdés örülete, a kudarc keserősége, a szűkülő megbánás és az emlékezés ostoba gyöngéd-sége. Jól ismerte a szerelmet. Önmagát is jól ismerte. Harminc évvel ezelőtt beleírta magát Rakityin szerepébe, aki ilyen szavakkal közli a közönséggel szerelemről alkotott felfogását: „Véleményem szerint, Alekszej Nyikolajevics, minden szerelem, legyen az

boldog vagy boldogtalan, valóságos katasztrófa, ha az ember teljesen átadja magát neki.” A cenzor törölte ezeket a sorokat.

Feltételezte, hogy a hölgy a női főszerepet választja, Natalja Petrovnát, a férjes aszszonyt, aki beleszeret fia nevelőjébe. Ehelyett Natalja gyámoltottjának, Verocskának a szerepét választotta, aki a darab során szintén beleszeret a nevelőbe. A darab színpadra került, ő felutazott Pétervárra, a hölgy meglátogatta őt az Hôtel de l’Europe-ban kivett lakosztályában. Arra számított, hogy megfélemlítő lesz a látogatás, ehelyett elbűvölte az „elegáns és szeretetre méltó nagypapa”, akivel találkozott. Aki úgy bánt vele, mint egy gyerekkel. Meglepő? A színésznő huszonöt éves volt, ő hatvan.

Március 27-én elment a darabja egyik előadására. Noha meghúzódott az igazgató páholyának mélyén, felismerték, és a második felvonás végén a közönség szólongatni kezdte. A színésznő érte jött, hogy felvigye a színpadra, nem engedte, csak a páholyból hajolt meg a közönség felé. A következő felvonás után bement a hölgy öltözőjébe, megragadta a kezét, és alaposan megvizsgálta a gázlámpák fényében.

– Verocska! – mondta. – Valóban én írtam volna ezt a Verocskát? Nem sokat törődtem vele, amíg írtam. Számomra Natalja Petrovna állt a darab középpontjában. De ön az élő Verocska.

2. Az igazi utazás

Beleszeretett volna a saját teremtményébe? Verocska a színpadon, a reflektorfényben, Verocska az öltözőben, a gázlámpák fényében, az ő Verocskája most értékesebbé vált volna, amiért harminc évvel korábban, a saját szövegében háttérbe szorította? Ha a szerelem csupán önmagára utal, amint egyesek állítják, ha a szerelem tárgya végső soron nem lényeges, mert a szerelmes ember önnön érzéseit értékeli, hát akkor mi lehetne kézenfekvőbb, mint az, hogy a drámaíró beleszeret saját teremtményébe? Kinek van szüksége a valós személy közbelépésére, az igazi nőre a napfényben, a lámpafényben, a szív fényében? Íme egy fénykép Verocskáról, iskolás öltözet, félénk, de megnyerő, szemében lobogás, nyitott tenyere bizalmat sugall.

E zűrzavaros helyzetet a színésznő teremtette. Évekkel később ezt írta az emlékiratában: „Én nem csupán játszottam Verocskát, szent rituáléban vettem részt... Pontosan éreztem, hogy Verocska meg én egyek vagyunk.” Megbocsáthatjuk tehát, hogy az „élő Verocska” érintette meg az író először, a színésznőt pedig talán valaki más, aki már nem is létezett, a darab írója, az ember, aki harminc évvel ezelőtt volt. És ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az író tudta, ez lesz az utolsó szerelme. Már öregember volt. Akárhova ment, úgy tapsolták, mint egy intézményt, egy kor képviselőjét, valakit, aki már bevégezte a munkáját. Külföldön érdemrendeket és kitüntetésekkel aggattak rá. Hatvanéves volt, öregember saját akaratából, tényszerűen. Egy-két évvel korábban azt írta: „Negyven év után egyetlen szóban lehet összefoglalni az élet lényegét: lemondás.” Immár húsz évvel idősebb volt, mint az a meghatározó negyven. Hatvanesztendő volt, a színésznő pedig huszonöt.

Leveleiben csókolta a hölgy kezét, a hölgy lábát. Születésnapjára arany karperecet küldött neki, belevéselte a neveiket. „Érzem, hogy őszintén szeretem magát – írta. – Érzem, hogy ön valami olyan fontos tényezője lett az életemnek, amelytől sosem válok meg.” A megfogalmazás konvencionális. Szeretők lettek volna? Úgy tűnik, nem. Az író számára ez egy lemondásra épülő szerelem volt, amelynek izgalma a „ha csak” és a „mi lett volna, ha” jelentette.

Minden szerelemnek szüksége van egy utazásra. Szimbolikus értelemben minden szerelem utazás, ennek az utazásnak pedig valósággá kell válnia. Kettejük utazása 1880. május 28-án esett meg. Az író vidéki birtokán tartózkodott, kérte a hölgyet, látogassa meg őt. Nem tehette, színész volt, dolgozott, turnézott, még neki is le kellett mondania bizonyos dolgokról. De Pétervárról Odessza felé menet át kellett utaznia Mcenszken és Orjolon. Az író átvizsgálta a menetrendet. Három vonat hagyta el Moszkvát Kurszk felé. A 12.30-as, a 4 órai és a 8.30-as: a gyorsvonat, a postavonat és a személy. Mcenszkebe érkeznek: este 10-kor, hajnali 4.30-kor és reggel 9.45-kor. A románc gyakorlati oldalát is számításba kellett venni. Postavonattal érkezzen a szeretett nő vagy a vörös szemű vasúti megfelelőjén? Arra biztatta, hogy a 12.30-kor induló vonatot válassza, amelyik egészen pontosan este 9.55 perckor érkezik.

Van ebben a pontosságban valami ironikus. Az író maga közismert volt a pontatlanságáról. Egy időben tucatnyi órát hurcolt magával, és még így is órákat késett a randevúkról. Május 6-án azonban, remegve, mint egy ifjonc, találkozott a színésznővel este 9.55-kor a mcenszki állomáson. Leszállt az éj. Fellépett a vonatra. Mcenszktől Orjolig harminc mérföld.

Azt a harminc mérföldnyi utat a hölgy fülkéjében töltötte. Bámulta őt, megcsókolta a kezét, beszívta a levegőt, amit ő lélegzett ki. Nem merte szájon csókolni: lemondás. Vagy megpróbálta szájon csókolni, az pedig elfordította az arcát: zavar, megaláztatás. Még banálisnak is mondható, az ő korában. Vagy megcsókolta, a nő pedig ugyanolyan forrón viszonzta: meglepetés, leselkedő félelem. Nem tudhatjuk: a naplóját később elégette, a hölgy levelei nem maradtak fenn. Csak az író válaszleveleivel rendelkezünk, amelyek megbízhatóságát jelzi, hogy júniusra teszik ezt az utazást. Tudjuk, hogy a színésznő társalkodónőjével, Raisza Alekszejevna-val utazott. Ő mit csinált vajon? Alvást mímelt, váratlan érdeklődést tanúsított a kint elsuhanó sötét táj iránt, megbújt egy Tolsztoj-kötet mögött? Harminc mérföld elszaladt. Orjolban az író leszállt a vonatról. A hölgy ott ült az ablakban, zsebkendőjét lobogtatta, miközben a gyorsvonat vitte őt Odessza felé.

Nem, még a zsebkendőt is kitaláltuk. A lényeg az, hogy megtették a maguk utazását. Most már lehetett emlékezni rá, kiszínezni, a „bárcsak” megtettesülésévé vált. Az író haláláig idézgette. Bizonyos értelemben ez volt az utolsó utazása, a szív utolsó útja. „Az élet mögöttem van – írja –, az a vasúti fülkében töltött óra, amelyben csaknem huszonéves ifjúnak éreztem magam, a láng utolsó lobbanása volt.”

Vajon azt érti ezen, hogy csaknem merevedése volt? Mindent tudó korunk elődeink szemére hányja a közhelyes, körülíró kifejezéseket, azok szikráit, lángját, tüzét, pontatlan perzselését. Az istenért, a szerelem nem tűzijáték, hanem kemény farok és nedves pina, morogjuk ezekre az elaléló, lemondó emberekre. Vágj bele! Mi a fenéért nem léptél? Fasztól félsz, pinától rettegő népség! Kézcsók! Világos, hogy igazából mit szeretett volna megcsókolni! Akkor hát miért nem? Méghozzá egy vonaton. Elég, ha az ember nem mozgatja a nyelvét, és hagyja, hogy a vonat végezze helyette a munkát: sihu-hu-hu, si-hu-hu-hu!

Mikor csókolták meg utoljára a kezedet? Ha megtörtént, honnan tudod, hogy az író jó volt ebben? (Egyáltalán mikor írt utoljára valaki kézcsókokról?) Íme az érv a lemondás világa számára. Mi többet tudunk a beteljesülésről, ők többet tudtak a vágyról. Mi többet tudunk a dicsekvésről, ők többet tudtak az emlékezetéről. Ők leborultak, és megcsókolták a másik ember lábát, nekünk ott a lábujjak szopogatása. Még mindig az egyen-

letnek az az oldala kell, amelyik a miénk? Lehet, hogy igazad van. Akkor fogalmazzuk meg egyszerűbben: ha mi többet tudunk a szexről, ők többet tudtak a szerelemről.

Vagy egyszerűen tévedünk, összetévesztjük az udvarló stílus fokozatait a valósággal. Lehet, hogy a lábcsókolás mindig is lábujjak szopogatását jelentette. Azt is a hölgynek írta, hogy: „Csókolom a kicsi kezét, kicsi lábát, csókolom mindenét, amit csókolnom enged, még azt is, amit nem enged.” Hát nem elég világos mindez mind az író, mind pedig az olvasó számára? Ha pedig így állnak a dolgok, akkor talán az ellentéte is igaz: a szív dolgaival éppolyan kevésbé foglalkoztak, mint manapság.

Ám miközben kinevetjük a letűnt kor úri balfácánjait, nem árt felkészülnünk arra, hogy az eljövendő századok majd bennünket hurrognak le. Hogyhogy ez soha nem jut eszünkbe? Hiszünk az evolúcióban, legalábbis olyan értelemben, hogy a fejlődés bennünk tetőzik. Megfeledkezünk arról, hogy mindez szolipszista énünkön túl taszítja azt az evolúciót. Azok a régi oroszok jók voltak a szebb jövőről való álmodozásban, mi pedig lustán magunknak követeljük az álmaikat.

Míg a színész nő vonata Odessza felé robogott, ő Orjolban egy hotelben töltötte az éjszakát. Kétpólusú éjszaka, csodálatos, mert rá gondolhatott, nyomorúságos, mert mindez nem hagyta aludni. A lemondás gyönyöre fojtogatta. „Azon kaptam magam, hogy azt mormolom, »Ah, micsoda éjszakát tölthettünk volna együtt!«” Erre a mi gyakorlatias századunk bosszankodva rávágná: „Akkor ülj fel a következő vonatra! Próbáld megcsókolni ott, ahol nem csókoltd meg!”

Mindez túlságosan veszélyesnek bizonyult volna. Meg kellett őriznie a szerelem lehetetlenségét. Egy extravagáns „bárcsak”-ot kínál a hölgynek. Bevallja, hogy mikor a hölgy vonatának indulnia kellett, váratlanul megkísértette az „őrült” gondolat, hogy elrabolja őt. Jellemző módon lemondott erről a vágyról. „Szólt a csengő, és ahogy az olaszok mondják, *ciao*.” De gondoljunk csak bele, milyen címekkel jelentek volna meg a másnapi lapok, ha végbeviszi pillanatnyi tervét. „BOTRÁNY AZ ORJOLI VASÚT-ÁLLOMÁSON”, képzeleg elragadtatottan a hölgynek. Bárcsak. „Szokatlan esemény történt tegnap: T, az író, egy idős úr, találkozott az ünnepelt színésznővel, S-sel, aki Odesszába utazott az ottani ragyogó színházi évadra, amikor a vonat indulásának pillanatában az író, mintha maga az ördög bújna bele, fülkéjének ablakán keresztül kiráncigálta Madame S-t, és legyőzve a művész nő kétségbeesett tiltakozását stb. stb.” Bárcsak. A valóság pillanatát, a talán ablakban lengetett zsebkendőt, az állomás gázlámpájának fényét, amely minden bizonnyal ráesett az öregember fehér hajára, tréfává, melodrámvává írja át, zsummalizta „örületté”. A csábító lehetőség nem a jövőre vonatkozó, biztonságosan a múltban lakozik. Szólt a csengő, és ahogy az olaszok mondják, *ciao*.

Más taktikával is próbálkozott: előreszaladt a jövőbe, hogy a szerelem lehetetlenségét bizonyíthassa a jelenben. Anélkül, hogy bármi történt volna, máris visszatekintett a lehetett volna valamire. „Ha két-három év múlva újra találkozunk, én már öreg, öreg ember leszek. Addigra az ön élete is természetes sodrásában halad, és a mi múltunkból nem marad semmi...” Úgy gondolta, két esztendő öreg, öreg emberré tesz egy öregembert, míg a hölgyre váró élet „természetes sodrásában” már várakozik valahol egy huszártiszt banális, de mégis időtlen alakja, aki a díszletek közt össze-összeveri a sarkanthyúit, és felhorkan, mint egy ló. N. N. Vszevolozskij. Milyen hasznos az impozáns katonai egyenruha a hajlongó civilnek!

Ezen a ponton már nem úgy kell Verocskára gondolnunk, mint naiv és boldogtalan kislányra. A színész nő robusztus volt, temperamentumos, bohém. Már férjnél volt,

éppen válást fontolgatott, hogy megszerezhesse a huszárját, összesen háromszor ment férjhez. Levelei nem maradtak fenn. Rászedte volna az író? Szerelmes volt belé egy cseppet? Vagy talán nem is csak egy cseppet, de megrémítette az, hogy az író kudarcra számított, kéjelgett a lemondásban? Vajon ő maga is úgy érezte, hogy csapdába ejti az író múltja? A férfinak a szerelem mindig legyőzetést jelentett, miért lenne más vele? Ha egy lábfetisisztával házasodsz össze, ne csodálkozz, hogy ott találd összegörnyedve a cipőspolc előtt.

Amikor a hölgyhöz írott leveleiben felidézte az utazást, az író halványan utalt a zár szóra. Vajon a fülkeajtón, a hölgy ajkán vagy a szíven volt lakat? Vagy a férfi húsán? „Tudja, mi volt Tantalosz büntetése?” – írta. Tantalosz büntetése az volt, hogy a pokoli régiókban végtelen szomjúság kínozza, és noha nyakig ült a vízben, valahányszor lehajtottta a fejét, hogy igyon belőle, a víz elhúzódtott előle. Következtethetünk-e ebből arra, hogy megpróbálta megcsókolni a nőt, de amikor előrehajolt, az elhúzódtott, elfordította nedves ajkát?

Másfelől egy évvel később, amikor minden már biztonságban és stilizált formában van, így ír: „Levele végén azt írja, hogy »forrón csókol«. Hogyan? Úgy érti, úgy, mint azon a júniusi éjszakán, a vasúti fülkében? Száz évet éljek, akkor sem felejttem el azokat a csókokat!” A májusból június lett, a félénk udvarlóból millió csók tulajdonosa, a retesz kissé visszacsúszott. Ez az igazság vagy a másik? Mi most azt szeretnénk, hogy minden rendben legyen, de ritkán van rend, hol a szív ráncigálja elő a szexet, hol a szex ránthatja be a szívet.

3. Az álombeli utazás

Az író utazott. A hölgy utazott. De ők ketten soha többé nem utaztak együtt. A hölgy meglátogatta az író a birtokán, úszott a halastavában, „a pétervári habléányok” nevezte őt az író – amikor pedig távozott, róla nevezte el a szobát, amelyben aludt. Csókolta a kezét, csókolta a lábát. Találkoztak, leveleztek az író haláláig, utána a színésznő féltve óvta emlékét az alantas gyanúsításoktól. De csupán harminc mérföldet utaztak együtt.

Utazhattak volna. Bárcsak... bárcsak.

Az író azonban mestere volt a bárcsaknak, így aztán mégis utaztak. Feltételes múlt időben.

A színésznő éppen arra készült, hogy másodszor is férjhez menjen, ezúttal N. N. Vszevolozskij huszár hadnagyhoz, cseng, peng. Amikor megkérdezte levelezőtársát, mi a véleménye, az nem volt hajlandó belépni a játékba. „Túl késő ahhoz, hogy a véleményemet kérje. *Le vin est tiré – il faut le boire.*” Csak azért fordult hozzá a hölgy, mint művész a művészhez, hogy véleményét kérje arról a konvenciók szerinti házasságról, amelyet egy olyan emberrel készült megkötni, akivel igen kevés dologban hasonlítottak? Vagy ennél többről lett volna szó? Maga is egy „bárcsak”-ot kínált volna fel, arra várt, hogy felszólítják, hagyja el a vőlegényét?

De Nagypapa, aki maga sosem házasodott meg, sem tiltani, sem tapsolni nem volt hajlandó. „*Le vin est tiré – il faut le boire.*” Szokása lett volna idegen nyelvű mondásokkal dobálózni az érzelmi kulcspillanatokban? Biztosítja-e a francia és az olasz nyelv a mekkvéshez szükséges finom eufemizmust?

Persze ha arra biztatta volna őt, hogy később lépjen ki a második házasságából, az túl sok valóságnak nyitott volna ajtót, beengedte volna a jelen időt. Inkább kizárta: idd

meg a bort! Mihelyst az utasítás elhangzott, újból lehetett álmodozni. Húsz nappal később keltezett levelében ezt írja: „Ami engem illet, arról álmodozom, milyen jó lenne, ha legalább egy hónapra elutaznánk, csak mi ketten, mégpedig úgy, hogy senki ne tudja, hol vagyunk.”

A menekvés természetes álma. Egyedül, együtt, ismeretlenül, szabadon rendelkezve az idő felett. Ugyanakkor természetesen mézeshetekről is van szó. És hol tölthetnék máshol a kifinomult művészi hajlamokkal bíró osztályok tagjai a mézesheteiket, mint Olaszországban? „Képzeld csak el a következő képet” – ugratja a hölgyet. „Vence (talán október, ez a legjobb hónap Olaszországban) vagy Róma. Két utazóruhát viselő idegen, egyikük magas, esetlen, ősz hajú, nyakigláb, de roppant elégedett, társa egy karcsú hölgy elragadó sötét szemmel, fekete hajjal. Tételezzük fel, hogy ő is elégedett. Sétálnak a városban, beülnek egy gondolába. Képtárakat, templomokat stb. látogatnak végig, esténként együtt vacsoráznak, együtt mennek a színházba – hát utána? Képzetelem itt tisztességtudóan megáll. Vajon azért, hogy eltitkoljon valamit, vagy azért, mert nincs mit titkolni?”

Megállt-e tiszteltudóan a képzelete? A miénk nem áll meg. Kései századunkban mindez meglehetősen laposnak tűnik. Egy rozoga úriember egy rozoga városban, pót-nászúton egy fiatal színésznővel. A gondoliere visszavez velük a hotelbe a kettesben elköltött vacsora után, a háttérben operettmuzsika szól, kell-e többet mondania nekünk arról, hogy mi történik a következőkben? Nem a valóságról beszélünk, így az idős, alkoholtól legyengített test erőtlensége nem kérdéses, a biztonságos feltételes múltban vagyunk, nyakig útipokrócba burkolva. Tehát... hacsak... hacsak... akkor megdugtad volna a nőt, ugye? Ne tagadd!

Megvannak a veszélyei annak, ha valaki velencei nászútról ábrándozik egy olyan nővel, aki éppen két férj között van. Persze megint lemondta róla, így aztán kicsi a veszélye annak, hogy képzeletét felgyújtva egyszer csak, egy reggel ott találod az ajtó előtt az útiládáján kuporogva, amint félénken legyezgeti magát az útlevelével. Nem, a fájdalom jelenti a valódi veszélyt. A lemondás a szerelem s így a fájdalom kerülését jelenti, de még ebben a lemondásban is csapdák rejlenek. Van fájdalom, amelyet tapasztalni kell, például fájdalmas összehasonlítás a tiszteltudó fantáziájának velencei capriccióját azzal a küszöbönálló valósággal, hogy az igazi nászúton tiszteltudóan megdugja majd N. N. Vszevolozskij, aki éppen olyan keveset tud az Accademiáról, mint ő a test megbízhatatlanságáról.

Mi gyógyítja a fájdalmat? Az idő, mondják a szakállas bölcsek. Te jobban tudod. Elég bölcs vagy ahhoz, hogy tudd, az idő nem mindig gyógyítja a fájdalmat. Az amatőr máglya képe, a láng, amely először kiszárítja a szemet, majd végül szomorúan hamvába hull, pontosításokra szorul. Próbálkozzunk helyette a sziszegő gázlánggal, amely megperzsel, ha tetszik, sőt még nagyobb kárt okoz: fényt ad, sápasztó, könyörtelen fényt, olyan fényt, amely rátalál egy öregemberre egy vidéki állomás peronján, miközben kihúzza a vonat, a gyengélkedőre, aki bámulja, ahogy egy sárga ablak és egy remegő kéz eltűnik az életéből, aki pár lépést tesz a vonat után, miközben az elkanyarodik a láthatatlan felé, aki az utolsó vasúti kocsi piros lámpájára mered, míg az kisebb nem lesz, mint egy vörös csillag az éjszakai égen, majd megfordul, és újra egyedül találja magát a peron lámpája alatt, és semmi dolga nincs, csak várni egy dohos hotelszobában, önmagát győzködni, hogy nyert, miközben voltaképpen veszített, kellemes „bárcsak”-okkal elúzni az álmatlanságot, majd visszatérni az állomásra, és ismét egyedül állni ezúttal egy gyöngédebb fényben, de kegyetlenebb utazásra várva, visszafele azon a harminc

mérföldnyi úton, amelyet előző éjszaka a hölgygel kettesben tett meg. A Mcenszkből Orjolba vezető útra, amelynek emlékét egész hátralevő életében kincsként őrzi, mindig ráborul az Orjoltól Mcenszkebe vezető, fel nem jegyzett utazás árnyéka.

Újabb álmotuzást javasol tehát, ismét Olaszországba. A hölgy immár férjhez ment, ami nem bizonyul elég érdekes társalgási témának. Idd ki a bort! Olaszországba utazik, talán a férjével, noha az útitársakról nem érdeklődik senki. Az író helyesli az utazást, amennyiben alternatívát ajánlhat fel hölgyének, ezúttal nem egy rivális nászutat, hanem egy utazást a fájdalommentes feltételes múlt időbe. „Tíz csodálatos napot töltöttem Firenzében sok-sok évvel ezelőtt.” Ez az időkezelés csillapítja a fájdalmat. Sok-sok évvel ezelőtt történt, mikor „még nem volt negyven” – mikor az élet alapja még nem a lemondás volt. „Firenze a legelragadóbb, legköltőibb benyomást tette rám, noha egyedül voltam ott. Vajon milyen lett volna, ha egy olyan hölgy társaságában vagyok, aki megértő, jó és főképpen csodaszép!”

Ez a biztonságos. A képzelgés kezelhető, a hamis memória ajándéka. Pár évtizeddel később hazájának politikai vezetői kitörlik az elbukottakat a történelemből, eltüntetik nyomaikat a fényképekről. Íme, itt van ő, emlékeinek albuma felé hajolva módszeresen belehelyezi egy hajdani útitársnő alakját. Tegyük csak ide a félénk, vonzó Verocska alakját, míg a lámpa fénye fekete árnyékká fiatalítja fehér hajadat.

4. Jasznaja Poljanában

Kevéssel azután, hogy a hölgygel megismerkedett, meglátogatta Tolsztojt, aki vadászni vitte. A legjobb leshelyre ültették, amerre rendszeresen húznak a szalonkák. Ám aznap az ég számára üres maradt. Időről időre lövés dörrent Tolsztoj leshelye felől, majd egy újabb és még egy újabb. Minden szalonka Tolsztoj puskája felé repült. Jellemzőnek látszott. Ő maga egyetlenegy madarat lőtt, a kutyák azt sem találták meg.

Tolsztoj intellektuálisnak, ingatagnak, férfiatlannak tartotta őt, frivol társasági embernek és megvetendő Nyugat-majmolónak, keblére ölelte, gyűlölte, együtt töltött vele egy hetet Dijonban, vitatkozott vele, megbocsátott neki, megbecsülte, meglátogatta, párbajra hívta, megölelte, kigúnyolta. Mikor Franciaországban haldoklott, így fejezte ki iránta érzett szimpátiáját. „Betegsége híre igen elszomorított, különösen, mikor biztosítottak, hogy komoly. Rájöttem, milyen fontos számomra. Éreztem, mély gyászba borulnék, ha előttem halna meg.”

Tolsztoj ebben az időben megvetette a lemondás ízét. Később a testi vágyat kezdte támadni és a keresztény, paraszti egyszerűséget eszményíteni. Az önmegtartóztató élettel való próbálkozásai komikus gyakorisággal vallottak kudarcot. Csaló lett volna, alkalmatlan a lemondásra, vagy egyszerűen arról van szó, hogy hiányoztak belőle a készségek, teste visszautasította a lemondást? Három évtizeddel később egy vonatállomáson halt meg. Utolsó szavai nem azok voltak, hogy „Szólt a csengő, és ahogy az olaszok mondják, *ciao*.” Vajon a sikeres lemondó irigyelte-e sikertelen társát? Vannak olyan exdohányosok, akik visszautasítják a felkínált szál cigarettát, de azt mondják:

– Fújd felém a füstöt!

A hölgy utazott, dolgozott, férjhez ment. Az író arra kérte, küldje el kezének gipszbe formázott lenyomatát. Olyan gyakran csókolta a valódi kezét, az eredeti kéz képzel változatát csaknem minden levélben megcsókolta. Most már egy gipszöntvényre is tapaszthatta az ajkát. Vajon a gipsz közelebb áll-e a húshoz, mint a levegő? Vagy a gipsz

kegyeletté változtatta volna az író szerelmét és a nő testét? Van némi irónia ebben a kérdésben: általában az író az, akinek alkotó kezét gipszből megformázzák, és általában csak halála után kerül sor erre.

Tehát az író egyre előbb haladt a korban, és tudta, ez a nő volt az utolsó szerelme. Ha már a forma volt a hivatása, vajon eszébe jutott-e ekkoriban az első szerelme? Szakértő volt ebben a kérdésben. Gondolt-e arra, hogy az első szerelem örökre otthagyja nyomát az életben? Vagy arra ösztökél, hogy ugyanazt a szerelmet ismételd újra és újra, és fetisizáld az összetevőit, vagy ellenpéldaként, csapdaként, figyelmeztetésként él az emlékeinkben.

Ötven évvel korábban volt először szerelmes. Egy bizonyos Sakhovszkaja hercegnőbe. Ő tizennégy éves volt, a hercegnő a húszas éveiben járt, ő imádta őt, a hercegnő úgy bánt vele, mint egy gyerekkel. Ez zavarba hozta, míg egy nap rá nem jött, miért bánik így vele. Már régen az író apjának volt a szeretője.

Egy évvel a szalonkavadászat után ismét meglátogatta Tolsztojt Jasznaja Poljanában. Szonja Tolsztoj születésnapja volt, a ház tele vendégekkel. Azt javasolta, mindenki mesélje el élete legboldogabb emlékét. Mikor rá került a sor, egzaltált hangon és a megszokott, melankolikus mosolyával közölte: „Életem legboldogabb pillanata természetesen a szerelem pillanata. Az a pillanat, amikor tekintetem találkozik a szeretett nő pillantásával, és érzem, hogy ő is szeret. Ez egyszer, talán kétszer fordult elő velem.” Tolsztoj bosszantónak ítélte ezt a választ.

Később, mikor az ifjúság táncolni akart, bemutatta nekik, mi az új párizsi divat. Levette kabátját, hüvelykujját mellényzsebébe csúsztatva rákezdett, kirúgott, feje billegett, fehér haja repkedett, a ház népe tapsolt és ujjongott, ő lihegett, szökdécselt, lihegett, szökdécselt, majd összerogyott egy fotelben. Hatalmas siker volt. Tolsztoj ezt írta a naplójába: „Turgenyev, kánkán. Szomorú.”

„Egyszer, talán kétszer.” Vajon ez a hölgy volt a „talán kétszer”? Talán. Utolsó előtti levelében csókolja a hölgy kezét. Utolsó, elmosódott, ceruzával írt levelében nem küld csókokat. Helyette ezt írja: „Érzelmeim nem változnak, mindvégig pontosan ugyanazt fogom érezni ön iránt.”

A vég hat hónappal később következett be. A hölgy kezének gipsznyomata megtalálható a Színházművészeti Múzeumban Szentpéterváron, abban a városban, amelyben először csókolta meg az eredetit.

Tenigl-Takács László

ELSZAKADÁS

Jók voltak a pesti búcsúívászatok. Nem nagyon akadt már dolgom, csak a munka meg a pénz. Itt azt mondták, ha már lejöttél, itt is maradsz, tesókám, itt halsz meg, majd eltemetünk a mieink között. Odafent hümmögtek, irigykedtek is. „Ez aztán! Ne csináld! Neked van igazad!” Én tudtam, hogy nincs abban az elmenésben semmi. Elolvastam, amit kellett, és kiürítettem az utolsó pesti barátnő csukamájolaját. Nemigen maradtak utánam vágyak, csak tárgyak, lestrapált bútorok. Néhány hónap alatt szétcsupálták és